

תוכן העניינים

מבוא 1

7 פרק ראשון: בן ברית בחיקי שלי

12 שלושה פרדוקסים

19 פרטי, סודי וציבורי

26 מסע ללא שם

28 הצורך לגלות ופתרון הפרדוקסים

31 חברים כבני ברית

פרק שני: ההקשר הציבורי – חברות סודיות, רופאים

40 וחלונות גבוהים

47 החלונות הגבוהים

51 שיחות בארבע עיניים

57 דברים שרואים משם

61 מסיבות הפתעה

65 הפה האוסר והפה המתיר

72 בין חולה לרופאו

78 סודיות רפואית

פרק שלישי: ההקשר האישי – נאמנויות סותרות 85

- 99 גילוי שהוא כיסוי
- 105 להעיד נגד עצמך
- 107 זכות השתיקה?
- 111 מצפון מצפין, מצפון חושף
- 113 הברית והבגידה בה
- 116 הוכח תוכיח
- 118 מצפון לא טהור וידיים מלוכלכות
- 125 היררכיה של בריתות
- 130 בין סודיות לרכילות
- 144 קיצורים ביבליוגרפיים

מבוא

כשהיינו ילדים נהגנו לכתוב זה לזה זיכרונות. לכל אחד היה ספר כרוך יפה, שבו כתבו לו חבריו מהגיגיהם. ובעצם, לא תמיד היו אלו הגיגים מקוריים. היו להם נוסחים אחידים. למשל: 'זיכרון קטן על דף גדול / זכור אותי וזה הכול', או: 'על החלון ישבתי / וזיכרון כתבתי / פתאום נפל העיפרון / וזהו סוף הזיכרון'. משסיים הכותב את המלל הזה הוא נהג לקפל בקפידה את הפינה השמאלית התחתונה של הדף ולכתוב עליה את המילה 'סוד'. ובתוך הקפל? שם, אל נכון, הוא יכול היה לכתוב את הגיגיו הטמירים באמת. שהלא מה שהוא סודי הוא מה שעין אנוש בלתי רצוי אסור שתזופהו. כאן אפשר לומר את אשר על לבך ללא כחל ושרק, באמת ובתמים. מה מוזר אפוא שכאשר נפתח הקפל נתגלו מתחתיו על פי רוב חרוזים שבלוניים לא פחות, חסרי השראה לא פחות ואישיים לא יותר מאשר בזיכרון עצמו.

ובעצם לא מוזר. שכן למי נועד ספר הזיכרונות מלכתחילה? אם הוא נחלתו של הנמען לבדו, הרי אין אדם אחר אמור לקרוא בו. יכול הכותב לספר בו את הגיגיו ללא חשש, מבלי שיזדקק לפינה חבויה שבה יפרט את כמוסות לבו. הדף כולו – על מרכזו ועל פינותיו – נתון לו ולאדם שאליו הוא כותב, ללא הבדלי מעמד או דרגה בין חלקיו.

ומנגד, ייתכן שספר הזיכרונות מיועד מלכתחילה לא לאדם הפרטי המחזיק בו, אלא לציבור החברים כולו. זוהי פרשנות המתלכדת היטב עם השימוש הרווח שלנו בביטוי 'ספר זיכרונות'. ספר הזיכרונות לא נועד להיות כמוס. הוא גלוי וידוע. הוא מתעד את המעשים כולם. כך במגילת אסתר, כאשר 'בלילה ההוא נדדה שנת המלך ויאמר להביא את ספר הזיכרונות דברי הימים והיה נקראים לפני המלך' (אסתר ו, 1). וכך גם בתפילה 'ונתנה תוקף' הנאמרת בראש השנה וביום הכיפורים: 'ותפתח את ספר הזיכרונות ומאליו ייקרא וחותרם יד כל אדם בו'. הוא מספר על כל מעללינו וכל אחד מאתנו מופיע בו. והאל אך פותח אותו וכבר הוא נקרא מאליו, שהרי אלוהים הוא כל יודע ואין בפניו סודות.

לא, אינני מתכוון לטעון שספר הזיכרונות של ימי ילדותנו היה טעון בממדים רליגיוזיים שכאלה. אולם הוא היה בדרך כלל פומבי. הכול כתבו בו והכול קראו בו, ומשום כך גם מיעטו להופיע בו ביטויים אישיים שחרגו מן הנוסחאות המקובלות. קורא לו אפוא פלוני מן החבורה בספר הזיכרונות של אלמוני את מה שכתב לו פלמוני. והנה הוא רואה את הפינה המקופלת שעליה המילה 'סוד'. האם יפתח אותה?

אסור לו. הסוד לא נועד לעיניו. הוא אמור להיות כמוס ונחבא. אבל אם כך – מדוע הוא מצהיר על עצמו כסוד? מדוע אין הוא מתחבא באמת ובתמים מבלי להכריז בגלוי: הנה אני כאן, הושט היד וגע בי? מדוע נותן אלמוני לפלוני לקרוא את ספר הזיכרונות שלו אם הוא יודע שפלמוני כתב לו בו דבר מה אישי שאיננו מיועד לזרים? אל נכון, חושב לעצמו פלוני, הדף כולו – על מרכזו ועל פינותיו – נתון גם לו כקורא חיצוני, ללא הבדלי מעמד או דרגה בין חלקיו. הוא פותח את הקפל. ועל פי רוב הוא מגלה שם שצדק וטעה כאחד. בטקסט שבתוך הקפל כתובים לעתים קרובות משפטים כמו: 'מי שפותח / כלב נובח'. הוא מגנה את פלוני על שפתח. לא לו נועד הסוד. ומנגד, רק לו נועד הסוד. הוא לא יועד כלל לאלמוני, בעל הספר. נמענו היחיד הוא המציץ, שהוא קרוא ובלתי קרוא בעת ובעונה אחת.

אין פירושו של דבר שאין במקומותינו מציצים החודרים באורח בוטה ובלתי מוסרי אל נבכי סודותיהם של אחרים שלא להם נועדו. ואין פירושו של דבר שאין בקרבנו סודות אינטימיים של ממש, הנוגעים לאושיות קיומנו ולעצם זהותנו. הספר הזה מנתח את הסודות הללו ועומד על משמעויותיהם. אולם הניתוח שהוא מציע לסודיות נשען על הפרדוקסליות שלה כפי שהיא עולה מן הסיפור הקטן הזה על ספרי הזיכרונות שלנו. הסוד נועד להיות כמוס ולהתגלות בעת ובעונה אחת. הוא מה שאנחנו מגלים לזולתנו על מנת שלא יגלה אותנו לאיש.

הפרק הראשון של הספר מראה בין השאר מדוע וכיצד נועד הסוד להתגלות. בניגוד לממרה הידועה ממסכת עירובין (דף סה, עמ' א), אין צורך שייכנס יין כדי שייצא סוד. הוא יוצא משום שאנחנו חפצים להוציא אותו, משום שאין לנו בְּרָה אלא להוציא אותו, משום שעצם גילומו בשפה פירושו שאנחנו משעתקים אותו ומפיצים אותו. אולם את ההוצאה הזאת עצמה אנחנו רוצים לשמור בסוד. הסוד יוצא, אבל נשאר בפנים. כי הנמען שלו הוא מי שאנחנו מתייחסים אליו כאילו היה אנו עצמנו (או מי שאנחנו מבקשים ממנו להתנהג ככזה). כשאני מגלה למישהו סוד אני מבקש ממנו להיות 'בן ברית בחיקי שלי' – מונח שאני

שואל מפסקה אחת בספרו האוטוביוגרפי של אדמונד גוס. אני מנתח את הפסקה הזאת בהרחבה משני טעמים. ראשית, היא מבטאת באופן מזוקק את מהותה של הסודיות. שנית, עיצובה של הזיקה בין סודיות לבין ברית יש בו כדי להצביע על הכיוון לפתרון של דילמות הנוגעות לגילויים של סודות. מי שאני כורת עמו ברית הוא מי שאני אמור להיות נאמן לו – מי שאת סודותיו אני שומר ואינני מגלה אותם לאחרים. על אחת כמה וכמה כאשר בן הברית נמצא 'בחיקי שלי'.

הפרק הראשון מנתח את הסודיות כתופעה פרדוקסלית, עומד על שלושה פרדוקסים שונים בתוך הפרדוקס האחד הזה, ומתווה את הדרך לפתרונם. הוא דן בקשר – ובהבדלים – שבין סודיות לפרטיות, ועומד על כמיהתנו לסוד שיגדיר את עצמאותנו מכאן, ולחשיפה שתעניק לנו הכרה וקיום מכאן. הוא מראה כיצד מתפקדת הסודיות כישות ביניים השוברת את הדיכוטומיה שבין היחיד לבין הציבור.

ישות הביניים הזאת אין פירושה שהמושגים יחיד וציבור דינם להתבטל. למעשה, מבנהו של הספר מקומם את מעמדם, שהרי הפרק השני שלו עוסק בהקשרה הציבורי של הסודיות, ואילו הפרק השלישי – בהקשרה האישי. ואף על פי כן נמסכים ההקשרים הללו זה אל תוך זה. הפרק השני מראה כיצד ניתוח הסודיות כתופעה בין-אישית מבהיר את מהותה בממדים ציבוריים רחבים יותר. אני דן בו בשלושה ממדים כאלה. האחד הוא מהותן ותפקודן של חברות סודיות דוגמת 'הבונים החופשיים'. השני עניינו המותר והאסור בשיחות סגורות של מקבלי החלטות בדרג הפוליטי. את מי הם מייצגים כאשר הם נועדים בארבע עיניים? האם מותר להם להתוועד מבלי שהציבור יידע על כך? מי צריך להיות מוסמך להחליט על סודות מדינה שהשתיקה יפה להם? ומה תפקיד העיתונות בהקשר הזה? הממד השלישי הנידון בפרק הזה הוא חובת הסודיות של רופא כלפי מטופליו. אני מנתח כאן נוסחים שונים של שבועת הרופא ובוחן את השאלה למי הוא צריך להיות נאמן: לחולה? לציבור? למעמדו המקצועי? ומה קורה כאשר הנאמנויות הללו מתנגשות? אם החולה לוקה באיידס והוא מסרב לספר על כך לבת זוגו, האם חייב הרופא להזהיר אותה? אם מתוודה המטופל בפני הפסיכיאטר שלו שהוא מתכוון לרצוח את חברתו – האם עליו לדווח על כך? ולמי?

ברופא ובפוליטיקאי אני דן בפרק הזה כאנשי מקצוע וכבני אדם פרטיים. אני מאפיין את נאמנותם ככפולה: הם מפנים את מבטם הן לבני שיחם, הן לציבור בכללו. הניתוח המושגי של הפרק הראשון מקרין על אפשרות פתרון

של דילמות הנאמנות הללו ועל תוכנו של הפתרון האפשרי. מקרים של נאמנות כפולה מחייבים אותנו לבחון מיהו בן הברית שלנו – את מי נאמץ אל חיקנו ובמי ניאלץ לבגוד. אכן, כפל הנאמנויות המתואר בפרק השני סבוך דיו, אולם דומה שהוא פשוט יחסית אל מול שפע הנאמנויות שבהן עוסק הפרק השלישי. כאן עולות לדיון שאלות של סודיות בהקשר הבין-אישי. ראזומוב, גיבור ספרו של ג'וזף קונרד 'לנגד עיניים מערביות', שבו נפתח הפרק הזה, נחשף בעל כורחו לסוד אפל של אדם שאיננו מעוניין להיות 'בן ברית בחיקו שלו'. האם הוא רשאי לבגוד בו? מאיזה רגע כפוי עלינו הסוד ומה משמעותה של הכפייה הזאת? חבר קרוב שלי מספר לי בסוד שהוא בוגד ברעייתו, שגם היא חברה קרובה שלי. האם עלי לספר לה? אני מרכל עם א על מעשיו של ב. האם זהו מעשה בלתי מוסרי? ואולי דווקא מגיע לו, ל-ב, שקלונו ייחשף ברבים?

אם הפרק הקודם למד על ההקשר הציבורי מתוך ההקשר הפרטי, הרי הפרק הזה משתמש בתובנות על אודות פוליטיקאים ורופאים כדי לענות על הרבה מן השאלות הנוגעות להקשר הבין-אישי. גם תהיות שהועלו עוד בפרק הראשון, כמו השאלה על מידת החשיפה הראויה של חיהם הפרטיים של אישי ציבור, נידונות ונענות כאן.

אל תוך הדיון נשזרות גם סוגיות שהיקפן חורג מן ההקשר הספציפי של תופעת הסודיות, ויחד עם זאת נוגעות בטבורה. אני עוסק כאן בין השאר במהותו של קיום הבטחה; בתפקודם של פוליטיקאים ובמה שמכונה 'ידיהם המלוכלכות'; במונחים הבווריאניים אני-אתה ואני-לו, שאני מוסיף להם גם את האני-אני ואני-אנחנו; ולא מעט במהותה של אהבה. אני מנתח כאן מקורות פילוסופיים, ולצדם – בין השאר – כתבים סוציולוגיים, קטעי גמרא, את סיפור גן העדן ואת סיפורם של יעל וסיסרא, חוקים שהתקבלו בכנסת והצעות חוק המונחות על שולחנה, ושיר של לאה גולדברג.

ההנחה שדיון פילוסופי ראוי לו לצמוח מכל מה שרוח האדם שורה עליו, בכלל זה יצירות שאינן מאמרים פילוסופיים בכתבי עת אקדמיים, היתה נר לרגלי גם בספרי הקודמים. בספר הנוכחי היא נובעת גם מסיבה פרוזאית יותר. מעט מאוד נכתב על תופעת הסודיות בספרות הפילוסופית. את מה שכן נכתב אני מנתח כאן, כמוכן, תוך דגש – וביקורת לא מעטה – על עבודתה של סיסלה בוק, שהיא למיטב ידיעתי אשת הפילוסופיה היחידה שעסקה בנושא באופן מקיף ושיטתי. מן הבחינה הזאת הספר המונח לפניכם הוא פתח לדיון.

על אף הדגש של הפסקאות הקודמות בדבר השאלות שעליהן אני עונה, ישנן גם רבות הנשארות פתוחות. וגם כאשר אני מספק תשובות, הן חושפות לעתים קרובות את תמונת עולמי מבלי שיבטלו את תוקפה של העמדה ההפוכה. אני משאיר כאן מקום נרחב להתלבטויות ולהתפתלויות מצפוניות. אני חושף את הלבטים. בניגוד לתופעת הסודיות שאותה הוא מנתח אין הספר הזה מבקש לגלות ולהסתיר בעת ובעונה אחת. הוא מבקש לצאת מן היחיד שאני אל הציבור שאתם.